Словник

використаних термінів

На підставі видань:

- Словник музичної термінології. — Відтворення видання 1930 року. — К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2008.
- Лисько Зіновій. Музичний словник. — Репринтне відтворення видання 1933 р. — К.: Муз. Україна, 1994.
- Українська музична енциклопедія. Т.І. — К.: ІМФЕ ім. М. Рильського, 2006.
- Гарднер И.А. Богослужебное пение Русской Православной Церкви. — М.: Православный Свято-Тихоновский Богословский институт, 2004.
- Іванов В.Ф. Словник термінів і слів українського церковного співу. Посібник-довідник. Вид. друге. — Вінниця: ВМГО «Розвиток», 2007.
- Пуряєва Наталія. Словник церковно-обрядової термінології. — Львів: Свічадо, 2001.
- Полный православный богословскій энциклопедическій словарь. Томъ II. — Издательство П.П. Сойкина. (Рік видання не вказано). — Репринтное издание. — М.: Возрождение, 1992.

Тлумачний

антими́нс — прямокутне полотно, на якому звершують Літургію, зі вшитими частинками святих мощей, із зображенням у центрі покладання у гріб Спасителя, у кутах — євангелістів.

восьмигла́сся / осьмогла́сіє — мелодична та ладова основа богослужбових піснеспівів, яка складає систему з восьми **гласів**. За Уставом щотижня по черзі послуговуються одним з восьми гласів (на Світлому тижні — щодня). Таким чином утворюється восьмитижневе гласове коло, яке називають гласовий *стовп* (звідси назва *стовповий спів*, тобто *гласовий спів*). Систему гласів — богослужбову книгу Октоїх (Восьмигласник) — упорядкував прп. Іоан Дамаскін (VIII ст.), а довершив прп. Феодор Студит (IX ст.).

гармоніза́ція — гармонічний супровід до мелодії. У церковній практиці під гармонізацією зазвичай розуміють музичний твір різної складності, скомпонований на основі традиційної церковної мелодії.

глас / голос — низка мелодій з характерними ладовими та мелодико-ритмічними особливостями, на які покладено певні богослужбові тексти. Наприклад, глас 1 об'єднує різні види церковних піснеспівів (тропарі, прокимни, стихири, ірмоси тощо) — різні мелодії, але єдиного настрою. Усього є вісім гласів, які відрізняються і текстами, і настроєм (див. **восьмигласс**я).

Ірмологіо́н / Ірмоло́й, Єрмоло́й, Ірмоло́гій (від грецького «і́рмос» — пісня) — богослужбова нотна збірка ірмосів та інших піснеспівів.

ісо́н — супровід мелодії витриманими звуками (зазвичай унісоном, октавою чи квінтою).

моно́дія — у духовній музиці одноголосний спів без супроводу (сольний або унісонний).

на́спів — 1) мелодія піснеспіву, що стала традиційною в богослужбовому вжитку тієї чи іншої місцевості або монастиря; 2) мелодії окремих гімнографічних груп (стихир, ірмосів, тропарів, прокимнів тощо) певного **розспіву** — наприклад, наспів стихир київського розспіву.

обихі́д (церковного співу) — найважливіші, часто вживані в церковних відправах пісні тієї чи іншої місцевості або монастиря. Перші друковані збірки з назвою «Обиходъ» видано

Московською синодальною типографією в кін. XVIII ст. До них увійшли піснеспіви знаменного, київського, грецького, болгарського, сербського, києво-печерського розспівів, а також уживані в церковній практиці твори невідомого походження. Ці Обиходи мали бути взірцем церковного співу для всієї Російської імперії. Слово *обихід* походить від *обихідка*, що означає постійне користування, ужиток або повсякденні витрати[3]. Отже, *обихідний* — це часто вживаний, повсякденний, узвичаєний. Звідси й інша українська назва обихідних піснеспівів — *звичайні*.

партéсний спів — вид церковного багатоголосного хорового співу, що виник в Україні, змінивши одноголосний спів, на поч. XVII ст. Кількість голосів у партесному співі, починаючи від 3-х, сягає 12-ти, 16-ти, 24-х і навіть 48-ми. Теоретичні основи партесного співу виклав у «Граматиці музичного співу» український композитор і найвидатніший слов'янський музичний теоретик XVII ст. Микола Дилецький 1675 р.

поліфóнія — вид багатоголосся, який базується на одночасному звучанні двох та більше мелодичних ліній або мелодичних голосів.

простопíніє / простопíння — карпатський церковний спів в унісон, що поєднує давню візантійську традицію з місцевою; відомий також як ужгородський та мукачівський спів. Простопінієм (з великої літери) називають і зібрання таких співів — **Ірмологіон**.

редáкція (музична) — 1) пристосування твору до нових умов виконання (спрощення, транспонування, зміна підтекстовки тощо); 2) виконавське трактування твору (нюанси, темпи, штрихи, динаміка, тощо — це називають *хормейстерською редакцією*); 3) варіанти твору; 4) перевірка та виправлення твору задля підготовки його до друку.

реконстрýкція — відновлення втрачених або недописаних частин музичного твору за взірцем його будови й характеру.

рипíда — предмет архиєрейського богослужіння: на довгому держакові круг із зображенням херувима, який має нагадувати про присутність і співслужіння на Божественній Літургії ангелів. При звершенні таїнства Євхаристії два диякони тримають рипіди з обох сторін від престолу (див. ілюстрацію на стор. 217).

рóзспів — система співів Православної Церкви, яка обіймає різні групи молитвоспівів (стихири, тропарі, кондаки, сідальні, ірмоси тощо), покладені на 8 **гласів**, а також незмінні піснеспіви («Світе тихий», «Єдинородний Сине», Херувимська). Увесь цей духовно-пісенний комплекс має свої особливі естетично-музичні закони певного походження з властивим їм методом узгодження мелодії з текстом. До найвідоміших розспівів належать знаменний (найдавніший і найповніший розспів Київської Русі), київський, грецький та болгарський (сформовані й виплекані в Україні значно пізніше: у XVI—XVII ст.). Свої неповторні особливості мають волинський, львівський, острозький, кременецький та інші наші місцеві розспіви, а також монастирські: супрасльський, києво-печерський, межигірський, почаєвський, манявський тощо.

самолíвка / самоїлка — церковний народний спів у Галичині, зазвичай одноголосний.

трисвятá пісня / Трисвятé — молитва «Святий Боже, Святий Кріпкий, Святий Безсмертний, помилуй нас», зіставлена з ангельського славослов'я: «Свят, Свят, Свят Господь Саваоф, повні небо і земля слави Твоєї» /Іс. 6:3/ та найменувань Пресвятої Трійці. Трисвята пісня дарована християнам у V ст. під час страшного землетрусу в Константинополі: узятий на очах людей до небес отрок чув її від ангелів; вернувшись, переказав, — і цією молитвою місто було врятоване.

херувúми — найближчі до Господа ангельські сили, разом із серафимами та престолами найвищі чини небесної ієрархії, що пломеніють Божественним сяйвом. Херувими обдаровані повнотою мудрості й пізнання Божих таємниць, саме тому їх названо *багатоокими* /Єз.1:13–20/,

[3]Етимологічний словник української мови, том 4. — К.: Наукова думка, 2004, с. 133; Великий тлумачний словник сучасної української мови — К.: Ірпінь, 1995, с. 636.

бо мудрість бачить усе. Перший рукотворний образ, заповіданий Богом, — зображення херувимів над ковчегом Завіту та на завісі перед Святая Святих /Вих. 25:18–22; 26:31–33/. Їх зображають з двома, шістьма, рідше з чотирма крилами, іноді, спираючись на видіння пророків, — як вогненні Божі колісниці /Іс. 37:16, Пс. 17:11/. Мабуть, зважаючи на виняткову духовну силу архистратига (воєводи) небесного воїнства Михаїла, іконописна традиція також змальовує його Херувимом, який з полум'яним мечем охороняє браму Едемського саду /Бут. 3:24/. Вищою та славнішою від херувимів і серафимів є лише найсмиренніша Матір Божа. В українській іконографії поширене зображення херувимів з дитячими ликами (напевно, за вченням Спасителя про те, що вищим у Царстві Божому буде той, хто впокорить себе, як дитя /Мат. 18:2–5/).

Українсько-італійський

Бадьоро — Allegro vivace
Вагомо — Pesante
Велично, широко — Largo
Врівноважено — Commodo; Comodo
Довільний темп — Tempo ad libitum
Досить швидко — Allegro moderato
Досить широко — Larghetto
Дуже широко — Largo assai
Жваво — Allegretto
Жваво, урочисто — Allegretto maestoso
Живо — Vivo
Лагідно — Pacato
Легко, зі спокоєм — Leggiero e calmo
Легко, спокійно — Leggiero calmo
Легкою ходою — Andante leggiero
Натхненно — Animando
Не швидко — Andantino
Поважно — Grave
Поволі — Adagio
Поволі, рішуче — Adagio risoluto
Повільніше — Meno mosso
Повільніше й увесь час тихо — Meno mosso et sempre piano
Помалу — Adagietto
Помалу, потаємно — Adagietto, misterioso
Помірно — Moderato
Помірно, врочисто — Moderato maestoso
Помірно, з рухом — Moderato con moto
Помірно, наспівно — Moderato, cantileno
Помірно, рішуче — Moderato risoluto
Помірною ходою — Andante moderato
Потаємно — Misterioso
Потиху, співуче — Andante cantabile
Прискорено — Allegro sostenuto
Протяжно — Lento
Підкреслено — Marcato
Піднесено — Animato
Рухливо — Con moto
Рухливо, врочисто — Con moto, maestoso
Рухливіше — Più mosso
Рухливіше і радісніше — Più mosso poco gioia
Спокійно — Calmato
Спокійно, співуче — Calmato cantabile
Стримано — Sostenuto
Стриманою ходою — Andante sostenuto
Сумно — Triste
Схвильовано — Agitato
Трохи поволіше — Poco mosso
Трохи радісніше — Poco gioia
Трохи швидше — Poco più mosso
У початковім темпі — Tempo primo
Урочисто — Maestoso
Урочистою ходою — Andante maestoso
Ходою — Andante
Ходою, побожно — Andante, religioso
Швидко — Allegro
Швидко й урочисто — Allegro maestoso
Швидкою ходою — Andante molto